

ROZHOVORY O VEDOMÍ

SUSAN BLACKMORE, JOHN SEARLE

in: Blackmore, S., *Conversation on Consciousness*, Oxford University Press, 2005 (pp.198–212)

John Searle (nar. 1932) je držiteľom Millsovej profesúry vo filozofii na Berkeley, kde pôsobí od roku 1959. Hovorí, že má, a vždy mal, „záujem o všetko“. Po absolvovaní Wisconsinkej univerzity strávil tri roky v Oxforde ako držiteľ Rhodesovho štipendia a stal sa rektorom na Christ Church College. Vyhral množstvo cien a jeho práci boli venované celé konferencie. Jeho myšlienkový experiment o čínskej izbe je pravdepodobne najznámejším argumentom proti možnosti „silnej umelej inteligencie“, čo je termín, ktorý sám vymyslel. Hovorí, že mozgy spôsobujú mysle a argumentuje v prospech biologického naturalizmu. Napísal knihy o jazyku, racionalite a vedomí, medzi inými Znovuobjavenie mysle (*The Rediscovery of the Mind*) (1992). Záhada vedomia (*The Mystery of Consciousness*) (1997) a Mysel: stručný úvod (*Mind: A Brief Introduction*) (2004).

Na vedomí je niečo zvláštne, však? Niečo, čo zapríčinilo, že ho na takú dlhú dobu vykázali z psychológie, a čo nás primälo k založeniu celej novej oblasti skúmania. Čím je vedomie také výnimočné?

Stručne povedané, vedomie je naším životom. Ak sa zamyslíme nad sekvenciou nášho života, sú veci, na ktorých nám záleží po narodení a pred smrťou, nejakými formami vedomia. A potom vtip nie je v tom, prečo je vedomie dôležité, ale ako môže byť dôležité čokoľvek iné?

A odpoveď, samozrejme, znie, že iné veci sú dôležité vo vzťahu k vedomiu. Teší nás, keď zarábame peniaze, pretože nám umožňujú zážitky, ktoré by nám inak neboli dostupné. Deprimuje nás žiť v totalitnom režime, pretože za takých podmienok je náš vedomý život nepríjemný, a tak ďalej. Takže výnimočnosť vedomia spočíva v tom, že v ľudskom živote je vlastne nevyhnutnou podmienkou všetkého dôležitého.

Hovoríte ale o dôležitosti vedomia v porovnaní s inými vecami. To však vyvoláva tú známu otázku: existujú iné veci?

Jasné, existujú iné veci: trávenie, fotosyntéza... Keď vravím, že vedomie je nanajvyš dôležité, rozhodne tým nechcem robiť narážky na idealizmus, podľa ktorého je všetka realita len rôznymi formami vedomia – v to ani trochu neverím. Vedomie je úžasný produkt (určitých typov) ľudských a zvieracích mozgov, ale je to veľmi lokálne, veľmi vzácne.

Ale myslíte si, že je nejako typovo odlišné od všetkých tých ostatných vecí?

Áno, rozhodne. Typovo odlišným ho robí to, že: vedomie existuje len v tom, že ho zažije ako s pôžitkom prežije ľudský či zvierací agent, nejaký vedomý tvor, nejaké „Ja“. Formuloval by som to tak, že vedomie má ontológiu prvej osoby, kým hory a molekuly a tektonické platne majú objektívnu ontológiu, ontológiu tretej osoby – ony iba existujú.

Veľa ľudí sa mylne domnieva, že to znamená, že nemôžeme mať objektívnu vedu o vedomí: ale samozrejme, že môžeme. Môžeme mať epistemicky objektívnu vedu o doméne, ktorá je ontologicky subjektívna – čo je vlastne len pekne povedané, že vo vlastnom výklade poznania môžeme dosiahnuť objektívne poznanie o subjektívnej doméne.

Tu však narážate na zložitý problém, a veľmi rada by som vedela, čo si o ňom myslíte...

Máte na mysli otázku, ako je vedomie zlučiteľné s mozgom – problém mysle a tela (*mind-body problem*), ako sa to kedysi volalo? No, myslím, že z filozofického hľadiska to má dosť ľahké riešenie, ten ťažký problém spočíva v neurobiológii. Takže najprv vám dám to ľahké riešenie. Pozrite, vieme, že všetko spôsobujú procesy v mozgu, že príčinou všetkých našich vedomých stavov, každúckého jedného z nich, sú neurobiologické procesy v mozgu – a to podstatné slovo je tu slovo „príčina“. Mozog je biologický orgán a, rovnako ako iné biologické orgány, je to kauzálny mechanizmus. Funguje preto, aby spôsoboval vedomé stavy a procesy. Čo sú tie stavy a procesy? Nuž, majú subjektívnu, kvalitatívnu príchuť, ale existujú ako procesy v mozgu, sú to mozgové charakteristiky na vyššej úrovni. Vzťah medzi mozgom a vedomím teda môžeme zhrnúť do tvrdenia, že po prvé, procesy v mozgu spôsobujú vedomie, neurobiologické stavy nižšej úrovne spôsobujú vedomé stavy; a po druhé, samotné tieto vedomé stavy sú charakteristikami vyššej úrovne celého mozgového systému. Takže vedomý stav je spôsobený množstvom páliacich neurónov, ale nemožno ho stotožniť so žiadnym konkrétnym neurónom: nemôžete jeden vybrať a povedať – tento myslí na moju babičku.

Jednou vetou: vedomie spôsobujú mozgové procesy prebiehajúce v mozgovom systéme.

Stále sa však neviem zbaviť pocitu, že tu niečo celkom nesedí. To vedomie, alebo subjektivita, alebo aké je to cítiť sa takto, ja, teraz – ako to môže vzniknúť z čohosi objektívneho, keď sú to na pohľad úplne odlišné typy vecí?

To je nádherné vyjadrenie tradičného problému mysle a tela, a práve tu sa dostávame k tomu, čo je podľa mňa skutočne zaujímavým problémom: ako ten mechanizmus funguje, ako to mozog presne robí? Musíme však byť veľmi opatrní, pretože vašu otázku možno chápať dvojako. Môžeme si ju vypočúť a povedať: „Pozrite, vieme, že sa to deje, dajme sa do práce a zistíme, kde a ako sa to deje.“ Alebo môžeme otázku položiť s inou intonáciou, ktorá signalizuje, že to nikdy nemôžeme zistiť, že to zostane naveky tajomstvom.

V tú druhú líniu neverím, myslím, že pravdu majú tí prví, že vieme, že sa to deje, vieme, že to

robi ten preklatý mozog. Máme tu kilo a pol toho „maglajzu“ a vieme, že nejaké procesy v ňom spôsobujú vedomie. Začnime týmto faktom, zoberme ho ako daný, pokúsme sa teda prísť na to, ako to funguje.

Musím povedať, že takmer celý neurobiologický výskum je podľa mňa založený na hlbokom filozofickom omyle – volám to stavebnicový prístup (*building block approach*). Títo ľudia sa snažia nájsť neurálne koreláty jednotlivých fenoménov vedomia, a myslia si, že ak by sa podaril nájsť čo i len jeden dielik stavebnice – napríklad zistiť, čo spôsobuje môj zážitok z červenej farby – mohli by ste rozlúštiť celý systém.

Možno sa ukáže, že majú pravdu, ale podľa mňa robia chybu. Myslím, že treba brať vážne myšlienku, že vedomie, tak ako ho vytvára mozog, je zjednoteným vedomým poľom, a že to, čo považujeme za percepciu, existujúce vedomé pole skôr mení než vytvára vedomé stavy. Takže kľúčovou otázkou nie je to, čo je korelátom každej konkrétnej vedomej črty – napríklad chuti piva alebo vnímania červenej farby – ale skôr to, aký je rozdiel medzi vedomým a nevedomým mozgom. Tento prístup je oveľa ťažší ako stavebnicový prístup, pretože sa musíte zamerať na obrovské množstvo sekvencií synchronizovaných pálení neurónov na veľkých plochách talamo-kortikálneho systému – musíte sa zaoberať veľkými kusiskami mozgu.

Hovoril som síce o veľkej filozofickej chybe, ale toto sa samozrejme nedá vyriešiť pomocou filozofie; vyriešia to práve neurobiologické výskumy. Je to vedecká a nie filozofická otázka, a možno sa ukáže, že som sa mýlil.

Hovorili ste, že treba pracovať na tom, čo by ľudia nazvali ľahkými problémami – treba sa pokúsiť porozumieť tomu, ako to ten systém robí, a nie celkom rezignovať a povedať len „je to záhada“. Ale iní zas hovoria, že potrebujeme celkom nový princíp vo svete, alebo že potrebujeme kvantovú mechaniku. Čo si myslíte o týchto možnostiach?

Som za to, že treba vyskúšať všetko. Ale keď v konkrétny deň vstanem a idem do práce, musím sa pustiť do roboty na základe toho, čo momentálne vieme. To, čo teraz vieme, naznačuje, že neurón a synapsiu by sme mali brať vážne. Možno sa ukáže, že na týchto hlúpych neurónoch strácame čas, a treba sa pozrieť dovnútra, do mikrotubúl, oveľa hlbšie ako je ten patetický neurón a synaptická štrbina. Alebo si možno treba posvietiť na oveľa väčšie veci než sú neuróny, treba sa pozrieť na celé mračná miliónov neurónov, ktoré pracujú v chaotickom dynamickom režime.

Možno budeme potrebovať nejaké kvantovomechanické vysvetlenie, ale to sa mi nezdá, pretože väčšina takýchto vysvetlení, s ktorými som sa stretol, očividne nikam nevedie: nahradia jednu záhadu dvoma. Vedomie je záhada, ako ju vyriešite? Dobré, je tu ďalšia záhada, kvantová mechanika. Takže teraz máme dve záhady, ale nezdá sa mi, že by sme mali k niektorej z nich riešenie. Nechcem však pôsobiť tak, že som proti takému výskumu, nech rozkvitnú milióny kvetov, nech všetci tí ľudia skúšajú pracovať na takých výskumných projektoch.

Mohli by ste povedať niečo viac o svojej teórii vedomého poľa ?

Zvyknem o tom rozmýšľať takto: ak sa zobudíte v absolútne tichej tmavej miestnosti, môžete dosiahnuť úplnú bdelosť, plné vedomie, hoci prijímate absolútne minimálne množstvo zmyslových podnetov; ak myslíte na svoje telo, môžete cítiť jeho váhu na posteli a váhu prikrývkov na ňom, ale inak nemáte vôbec žiadne zmyslové podnety – ste však pri plnom vedomí. Prvá vec, ktorú chcem zistiť, je rozdiel medzi vašim mozgom teraz a vašim mozgom pred piatich minút. Problém je v tom, že so súčasnými technikami zobrazovania mozgu vyzerať vedomý mozog veľmi podobne ako nevedomý mozog.

Takže tu som, ležím si v posteli v tejto tmavej miestnosti. Teraz vstanem a začnem sa hýbať,

umývam si zuby, rozsvietim alebo otvorím okno, a podobne; mám veľa zážitkov, ktoré som predtým nemal. Podľa mojej teórie by sme však o nich mali rozmýšľať nie ako o nových výtvoroch vedomia, ale ako o modifikáciách vedomého poľa, ktoré sa začali, keď som sa prebudil. Ak by sme teda postupovali podľa môjho výskumného projektu, najlepším nápadom by nebolo ísť po neurálnom koreláte nejakého konkrétneho zmyslového módu, ako napríklad zážitku z červenej farby alebo zvuku jednočiarkovaného cé, ale pokúsili by sme sa nájsť rozdiel medzi vedomým a nevedomým mozgom – pretože to nám dá toto zjednotené pole.

Ale nemá toto pole znepokojujúco blízko k mágiu, nie je to čosi ako špiritistické pole...
Nie.

..... alebo zvláštna energia alebo...?

Ak to tak vyznieva, potom možno pole nie je tou správnou metaforou. Ja mám na mysli toto: na vedomí je pozoruhodné nielen to, že každý vedomý stav má istú kvalitatívnu príchuť, ale aj to, že ho môžete mať len ako súčasť nejakého zjednoteného celku.

Napríklad práve teraz nepočujem len zvuk svojho hlasu a necítim len látku trička na krku, ale oba tieto pocity sú súčasťou zjednoteného vedomého zážitku, ktorý obsahuje aj pohľad na vás a zvuk vášho hlasu a výhľad na palmy a kopce za oknom, a tak ďalej. Všetko toto sú súčasťou môjho jediného vedomého poľa. Preto je pre nás také zaujímavé to, čo robil Mike Gazzaniga a všetci tí ostatní ľudia s pacientmi s oddelenými hemisférami. Naznačuje to totiž, že ak preseknete corpus callosum, dostanete dve rôzne polia vedomia v jednej lebke. A ja som sa Mika z mosta-doprostu spýtal, či si myslí, že ten výskum potvrdzuje túto domnienku. Je veľmi opatrnícky, povedal mi: „Nenašiel som spôsob, ako to ukázať experimentálne, ale určite je to jedna z možností – môžete mať dve vedomé polia, ktoré komunikujú, ale netvorí koalíciu.“

Takže v normálnom živote možno naozaj máme dve polia, ktoré tvoria koalíciu, pokiaľ nám niekto nepresekne mozog na dve polovice. Nemyslím si teda, že na tomto poli je niečo záhadné; nemyslím si, že je to niečo ako pole spirituálnych síl – niečo ako magnetizmus, ale viac háklivé, alebo možno menej háklivé. Tak to rozhodne nie je. Len sa pokúšam slovami opísať definujúcu črtu vedomých stavov, konkrétne skutočnosť, že držia pohromade.

Spomenuli ste otázku, či majú osoby s oddelenými hemisférami jedno alebo dve vedomia; niektorí ľudia sa domnievajú, že tam nie je ani jedno, ani dve, ani veľa vedomí, ale že v určitom zmysle tam nie je žiadne; myslia si, že zjednotené vedomie je ilúzia.

Na vedomí je úžasné to, že ak máte ilúziu, že máte vedomie, potom máte vedomie. Chápete, klasický rozdiel medzi zdaním/realitou nefunguje pri vedomí rovnako ako pri iných fenoménoch. V iných prípadoch sa vám niečo nejako javí, ale je za tým realita, ktorá môže byť odlišná — zdá sa, že tam medzi stromami je človek, ale v skutočnosti je to len hra svetla a tieňa. Ale keď ide o existenciu vedomých stavov, neviete to rozlíšiť; môžete rozlišovať v rámci nich — možno existujú nejaké črty poľa, ktoré skresľujete alebo neopisujete presne — ale čo sa týka samotnej existencie tejto vedomej skúsenosti, o nej niet pochyb.

Chápeť, kam mierite. Teda, aspoň si myslím, že chcete povedať toto: to, čo myslíme, keď hovoríme o vedomí, je myslíme tým, aký to je pocit pre mňa v tomto okamihu. Ak teda poviem „Pre mňa to je takto,“ nikto sa o tom so mnou nemôže škrepiť. Ale napriek tomu sa zdá, že mnohí ľudia, ktorí o vedomí veľa nepremýšľali, jednoducho vy-

chádzajú z toho, že si plne uvedomujeme vizuálny svet okolo nás, alebo že máme súvislé vedomie. Ak sa však pozriete na niektoré experimenty alebo veľmi pozorne použijete introspekciu, ten dojem sa začne rozpadáť.

S tým úplne súhlasím. Máme také nešťastné dejiny, kde Descartes vytvoril dojem, že základom všetkého nášho poznania bola naša istota v tom, aké sú naše vlastné vedomé stavy. Ale z rôznych experimentov vieme, že ľudí možno všelijako okabátiť, alebo sa môžu jednoducho mýliť v opise charakteru svojich vedomých stavov.

Hovoríte teda, že nesúhlasíte s Descartom?

To rozhodne nevravím, nie, nie – je pár vecí, na ktorých sa s Descartom zhodnem, ale určite nie v tomto. Čo sa týka vedomých stavov, myslím, že robíme všetky možné chyby. Mnohé z nich spôsobuje naša nepozornosť alebo to, že niečo zle popíšeme, ale sú tu aj vážnejšie dôvody: sebaklam. Ľudia nie sú ochotní priznať, že žiarlia; zdráhajú sa pripustiť, že sa hnevajú – „KTO, JA? NAHNEVANÝ?“ Takže nepochybujem o tom, že ľudia sa môžu rôzne mýliť, pokiaľ ide o ich stavy vedomia. Ale rozmer tej chyby sa líši od rozmeru chyby, pri ktorej zle posúдите charakteristiky externého sveta. Tu nejde o štandardné rozlišovanie medzi zdáním a realitou. V určitom zmysle je zdanie – ak to je naozaj toto zdanie, a nie niečo iné – stavu vedomia samotným stavom vedomia. Môžete sa mýliť v detailoch vášho súčasného stavu vedomia, ale nemôžete sa mýliť v tom, že (ten stav) existuje.

Myslíte si, že máte slobodnú vôľu?

No, o tom nemôžem rozhodovať! Všetci si myslíme, že máme slobodnú vôľu, nemáme si ju ako odmyslieť. Pretože aj keď si ju pokúšate odmyslieť v situácii, keď sa rozhodujete – ak jednoducho poviete: „V poriadku, pozri, som determinista, tak len počkám a uvidím, čo sa stane,“ – už to samo osebe chápeme ako uplatnenie vašej slobodnej vôle.

Immanuel Kant nás už dávno upozornil na to, že vlastnosťou vedomého rozhodovania je, že ho nemôžete vykonávať bez predpokladu slobodnej vôle; a že aj keď sa ju pokúsite poprieť – ak poviete „Ja neverím v slobodnú vôľu, a tak nič neurobím“ – to samo osebe chápeme len ako uplatnenie slobodnej vôle.

Je tu však niekoľko zaujímavých problémov, pretože slobodná vôľa nie je len vlastnosťou všetkého vedomia. Ak sa pozerám smerom k stolnej lampe, nemôžem sa slobodne rozhodnúť, či ju uvidím. Keď však idem do reštaurácie a pozriem sa na jedálny lístok, môžem sa rozhodnúť: „Dám si špagety“, ale nikto ma nenúti dať si ich; môžem si dať čokoľvek iné. Takže slobodnú vôľu si nemôžeme odmyslieť. Nemôžeme ani predstierať, že ju nemáme. Otázka, na ktorú však neviem celkom dobre odpovedať, znie: ako by mohla existovať vlastná vôľa v takom biologickom zvierati ako sme my? Čiže, ak máme slobodnú vôľu, potom musí byť v mozgu niečo, čo koreluje s tou slobodnou vôľou, ale ako to dočerta asi vyzerá? O tom by som mohol dlho hovoriť, no nechceme sa rozprávať až do rána, ale dovoľte mi spomenúť zopár vecí.

Keď sa zblízka pozriete na proces rozhodovania, na to, keď hodnotíte dôvody pre daný čin, a rozhodnete sa pre jeden z nich, a nie pre iný, deje sa čosi pozoruhodné: tie dôvody na vás nepôsobia ako množina síl tvoriacich vektor, ako newtonovská mechanika. Predstavte si, že by som mal päť dôvodov voliť Clintona a tri dôvody nevoliť ho: páči sa mi, ako riadi ekonomiku, myslím, že bude mať lepšiu zahraničnú politiku, chodil na tú istú univerzitu v Oxforde ako ja (v skutočnosti nechodil, ale predstavte si to), a tak ďalej. Mám síce všetky tieto dôvody, ale nesadnem si so založenými rukami, aby som ich na seba nechal pôsobiť; rozhodnem sa, podľa ktorého budem konať. Ako je to možné, čo sa tu deje?

Myslím, že ten proces môžeme pochopiť, len ak budeme vopred predpokladať, že toto zjednotené pole vedomia, o ktorom som hovoril, nie je len spleťou nespojitých vnemov, ako to opísal David Hume. Musíte prijať predpoklad „racionálneho agenta“, musíte predpokladať, že je tu nejaká entita schopná rozhodovať, zvažovať dôvody, a konať. Tento koncept vedomého, zaangažovaného racionálneho agenta má vo filozofii svoje tradičné meno – volá sa *self* („Ja“). Neznášam tento žargón, ale to nič, máme ho tu. Takže v skratke, myslím si, že na ko-reň skúsenosti slobodného konania nemôžete prísť bez postulovania *self*.

Ale máte s tým veľký problém, však? Teda, toto self: čo je to za vec? Mnohí vedci by povedali, že nepotrebujeme pojem self ako kauzálneho agenta; že skutočnými kauzálnymi faktormi sú všetky interagujúce neuróny, ktoré robia veľa vecí, vrátane vytvárania dojmu self a dojmu slobodnej vôle, ktoré sú podľa nich obe ilúziou.

To je pravda, celá tá vec by mohla byť len ilúziou; ale prídme na to, čo presne je táto ilúzia. Zatiaľ som sa s vami rozprával o dvoch veciach. Po prvé, skutočnosť, že nevieme vysvetliť racionálne rozhodovanie a konanie bez predpokladu slobodnej vôle – bez predpokladu, že existuje priepasť medzi príčinami, ktoré na nás pôsobia, a činnosťami, ktoré vykonáme. A po druhé, že si nevieme vysvetliť naše pôsobenie v tej priepasti bez predpokladu, že existuje nejaké x – nemusím to ani nazývať *self* – ktoré je schopné myslieť, rozhodovať sa, vyberať si, a konať. To je celé *self*, ktoré potrebujem; nie je to nejaká záhadná mentálna entita; nie je to duša; jednoducho máme tieto logické obmedzenia v procese racionálneho rozhodovania. V poriadku, teraz predpokladajme, že sa v tom opise nemýlim, takže to všetko sa musí nejakým diať v mozgu. Potom máte dve možnosti.

Predpokladajme, že mozog je len celkom mechanickým kusom šrotu, čosi ako motor auta – len vlhkejší, a že funguje na základe úplne priamočiarych mechanických spojení. V tom prípade dostanete neurčitost v psychologickvej rovine – ale to by ani trochu neprekážalo, pretože to, čo by sa odohrávalo v kábloch, by stačilo na determinovanie všetkého, čo by ste urobili – každúčký pohyb, ktorý by ste vykonali počas celého života, by bol stopercentne predurčený kauzálnymi procesmi, absolútnou determinovanosťou na neurobiologickej úrovni.

To je jedna možnosť. Má svoje meno – volá sa epifenomenalizmus – myseľ v skutočnosti nerobí žiaden rozdiel, len sa popri tom „vezie“. Možno sa ukáže, že je to pravda – a ak áno, bol by to vôbec najväčší trik Prírody, bola by to väčšia revolúcia v našom myslení než tá Einsteinova, Kopernikova alebo Newtonova alebo Galileiho alebo Darwinova – zmenilo by to celý spôsob nášho vzťahu s univerzom.

Ale mne sa nezdá, že by príroda fungovala takto; bol by to zázrak, keby evolúcia vytvorila tento neveriteľne komplexný, drahý mechanizmus, VEDOMÝ mozog, ak by jeho existencia nerobila žiaden rozdiel.

Druhá možnosť, ktorú podľa mňa nemôžeme vylúčiť, je taká, že mozgové mechanizmy vytvárajú systém schopný racionálnej agentúry, ktorého nevyhnutným predpokladom konania je sloboda. Táto skutočnosť sa odráža v neurobiológii, v jeho základoch, takže celý systém postupuje cez rozhodovanie a dobrovoľnú činnosť spôsobom, ktorý je obmedzený vedomým racionálnym agentom; a táto vedomá racionálna agentúra siaha priamo dole, na spodnú úroveň, priamo dole k synaptickej štrbine. Čo to teraz dočerta znamená? Netuším, len vám hovorím, že tu sa preukazuje problém slobodnej vôle.

Myslím, že ten problém je taký desivý, že horlivo pristupujem na vašu prvú alternatívu – domnievam sa, že príroda si z nás strašne vystrelila, nachystala nám po-

riadny žartík – ocitla som sa v tomto neobyčajnom vesmíre a zdá sa mi, že konám, hoci je to v skutočnosti len...

... je to všetko len mechanické, áno.

Áno. A keď hovoríte, že nemožno žiť bez pocitu slobodnej vôle, nesúhlasím. Veľmi som sa snažila, a do určitej miery sa mi to podarilo, podarilo sa mi žiť bez toho pocitu. A on postupne zmizne.

Nemyslím si, že môžete žiť bez neho, pretože by ste sa nedokázali rozhodnúť, aká bude vaša ďalšia veta. Zamyslite sa nad rozdielom medzi tým, keď niečo robíte, a keď sa pozeráte na starú videonahrávku samej seba: keď viete, že to, čo sa na obrazovke stane v nasledujúcom okamihu, je už dopredu presne určené. Keď pozeráte ten film, nemyslíte si: „Hej, vtedy som spravila hlúposť, dúfajme, že tentokrát ju neurobím,“ – pretože viete, že to všetko je už dopredu stanovené.

Ale to je podľa mňa neférový príklad, pretože zavádzate časový posun. Pointou celého takého deterministického typu teórie je, že rozhodnutie bude urobené; nerozhodne vedomý racionálny agent, ale všetky procesy v pozadí.

Ale to nie sú rozhodnutia, ktoré nejako zaväzujú; budete mať sériu mechanických procesov, ktoré determinujú udalosti. Bude to presne tak, ako keby nevedomý zombie riadil sériu nemotorných prevodov a kolies, ako mechanická hračka na kľúčik. A možno sa ukáže, že to tak naozaj je – ale problém je v tom, že nás vždy učili veriť v to, že sa to musí tak vyvinúť, a ja chcem povedať nie, je tu aj iná možnosť, a to tá, že neurčitosti na psychologickú úroveň presne zodpovedá izomorfná neurčitosť na neurobiologickú úroveň. Možno sa ukáže, že ani toto nie je správne, ale je to možnosť, ktorú musíme vziať do úvahy.

Povedzte mi o tom zombie.

Ten zombie je v skutočnosti výmyslom filozofov, aby sme si dokázali predstaviť stroj alebo bytosť, ktorá sa správa presne tak ako vedomá osoba, ale ktorá nemá vedomie. Myslím, že to dáva zmysel – viete si takú vec predstaviť; ja si viem predstaviť, že v skutočnosti ste mechanizmom na kľúčik a že nemáte vedomie. Je to dobrý myšlienkový pokus, ako si predstaviť rozdiel medzi nami – bytosťami s vedomím a koherentným organizovaným správaním, a zombiem, ktorého správanie vyzerá rovnako organizované, ale nemá žiadne vedomie, nemá pocity.

Samozrejme, takého zombieho si možno predstaviť, ale hovoríte, že taký zombie by principiálne mohol skutočne existovať?

Principiálne určite.

Takže podľa vášho názoru je tu potom niečo navyše; mohli by ste mať mechanizmus, ktorý by robil všetky tieto veci, ale nebol by naozaj ako my; potrebuje niečo navyše, vedomé pole alebo racionálneho agenta alebo niečo podobné, ktorý by z neho urobil bytosť ako my, s naším typom uvedomenia. Je to tak?

Áno, presne to som hovoril. Myslím si, že evolúcia by pravdepodobne nemohla vytvoriť takú vec, pretože evolúcia vytvorila nás. Viete si predstaviť, že by evolúcia vyprodukovala bytosti, ktoré by sa namiesto na nohách pohybovali na kolesách; ale z množstva rôznych dôvodov je veľmi nepravdepodobné, že by evolúcia bola niekedy schopná vytvoriť čosi také. Podobne si môžete predstaviť aj to, že evolúcia vytvorí dobre organizovaného zombieho, ale

nie je to pravdepodobné; tento oveľa efektívnejší mechanizmus dostaneme, len ak máme vedomie. Avšak aspoň principiálne by ste mohli navrhnuť zariadenie, ktoré by sa správalo, ako keby bolo inteligentné – čiže správalo by sa rovnako, ako sa správajú ľudia; ešte sa síce ani neblížime k tomu, aby sa to podarilo, ale principiálne to je možné.

Toto súvisí s vaším myšlienkovým experimentom o čínskej izbe. Mohli by ste ho pre mňa zhrnúť?

Kedysi existoval, a asi ešte stále existuje, taký pohľad na myseľ, podľa ktorého je mozog v skutočnosti digitálnym počítačom a myseľ je počítačovým programom.

To malo dva dôsledky: po prvé, dokázali by sme celkom pochopiť naše mysle, ak by sme rozlúštili tie programy, podľa ktorých by sme fungovali; a po druhé, mohli by sme umelo vytvoriť mysle jednoducho tým, že by sme vytvorili ten správny program. Ponúkol som veľmi jednoduchý argument na vyvrátenie tohto názoru – tak smiešne jednoduchý, že som sa domnieval, že to musí byť každému jasné. Ale nebolo, ukázalo sa, že mnohých ľudí dosť prekvapil. A tu je ten argument.

Neviem po čínsky, ba čo viac, moja čínština je celkom beznádejná – nerozoznám čínske znaky od japonských. Predstavte si, že som zavretý v izbe, kde mám program, ktorý mi umožňuje narábať s čínskymi znakmi, a do izby mi posielajú otázky v čínštine. V príručke s pravidlami si vyhladáam, čo mám robiť, a odpovedám po čínsky: zoberiem teda čínske vstupné dáta a vyprodukujem čínske výstupné dáta, napriek tomu však nerozumiem ani slovo po čínsky. Navyše ak ja nerozumiem ani slovo po čínsky na základe zrealizovania toho programu, nerozumie mu ani žiaden iný digitálny počítač, pretože žiaden počítač nemá nič, čo by som nemal aj ja.

Podme ďalej: keď porovnáte moje konanie v čínštine s mojím konaním v angličtine, zistíte, že moje odpovede v angličtine sú rovnako dobré ako odpovede niekoho, koho rodnou rečou je angličtina – pretože ňou aj skutočne je; ak mi budú klášť otázky v čínštine, budú moje odpovede rovnako dobré, ako by boli odpovede rodeného Číňana, pretože odpovedám cez ten program. Zvonku to vyzerá rovnako, ale vo vnútri je obrovský rozdiel – aký? No, prečo jednoducho nepovedať tú očividnú skutočnosť: nerozumiem ani jednému z tých čínskych slov, len vykonávam jednotlivé kroky toho programu. V angličtine mám niečo viac ako len kroky toho programu, skutočne rozumiem, čo tie slová znamenajú.

Toto je zrejme, počítač nemusí vedieť, čo niečo znamená, funguje jednoducho tak, že manipuluje so symbolmi, nulami a jednotkami; ale myseľ má niečo viac ako len symboly, má sémantický obsah. Ten názor, ktorý som vyvrátil, nazývam „silnou umelou inteligenciou“, len aby sme pre ňu mali nálepku, a jej problém môžete zhrnúť do štyroch slov – syntax nie je sémantika.

Som v pokušení pustiť sa do všetkých tých slávnych argumentov. Nepodľahnem mu... ale mohli by ste mi povedať, čo sa stalo medzi tým?

Reakcia, ktorú tento argument vyvolal, ma celkom ohúrila; boli z toho stovky publikovaných diskusií. Existujú intelektuálne dôvody súvisiace s celým svetonázorom spojeným s počítačnou teóriou mysle – bol to trochu taký redukcionistický postoj k vedomiu a mentálnemu životu, ktorý sa hodil k behaviorizmu, funkcionalizmu a veľkému nadšeniu z počítačov, ktoré mali byť kľúčom k pochopeniu ľudských bytostí. A pochopil som aj niečo iné – ohrozil som veľa grantových projektov, kariér a peňazí. My vo filozofii sa o také veci nestrachujeme, pretože filozofia aj tak nikdy žiadne peniaze nedostane, ale obrovské množstvo ľudí malo veľké výskumné projekty založené na nesprávnej premise, že vytvárajú mysle. Takže sa začal boj, ktorý trvá dodnes – a myslím, že bude pokračovať, až kým sa táto generácia nemeje

inteligencie neskončí a nepríde nová generácia ľudí.

Povedala som, že odolám pokušeniu pustiť sa do argumentov proti...

Je niekoľko argumentov, ktoré sa opäť a opäť a opäť vracajú, a ten, ktorý získal najväčšiu popularitu je, myslím, v skutočnosti najslabším z nich – ale nech sa páči:

Sedím si tu v čínskej izbe, ale nie som sám. Mám manuál s pravidlami, stôl, papier, škatule plné čínskych znakov; nie ja rozumiem čínštine, ale celá izba, celý systém; nazývam systémová odpoveď.

Podľa mňa je to trochu zúfalý ťah, a presne vám poviem prečo – odpoviem na otázku, prečo nerozumiem čínštine. Odpoveď je zrejma – pretože pre mňa neexistuje spôsob, ako sa dostať od syntaxe k sémantike; nemôžem sa dostať od symbolov k ich významom. Ale ak ja nemám žiadny spôsob, ako sa dostať od symbolov k významom, potom ho nemá ani tá izba.

Len si predstavte, že by si moje „Ja“ vložilo celú tú izbu do hlavy; predstavte si, že sa naučím celú tú príručku a všetky symboly naspamäť, je to síce sci-fi, výplod fantázie, ale aj tak, ale predstavte si, že si to predsa celé zapamätám. Teraz sa zbavme izby, ja fungujem vonku v teréne a uskutočňujem v hlave všetky tie výpočty; takže v systéme nie je nič, čo nie je aj vo mne – a ja stále nerozumiem čínštine.

Podľa mňa skutočnosť, že sa toľkí nachytali na tento protiargument, svedčí o zúfalstve. Mali mi povedať vlastnými slovami čosi ako „Jasné, že rozumieme čínštine, pretože ste prešli kurzom čínštiny a mali ste ten program.“ To je príliš absurdné, veľmi málo ľudí si trúfne povedať mi priamo do očí: „Rozumieme čínštine,“ alebo „v čínskej izbe by ste rozumeli čínštine“.

Viete, vaša odpoveď ma veľmi potešila, pretože aj ja by som prišla k záveru: že ak tá izba v tomto myšlienkovom experimente funguje takto, potom musíte rozumieť čínštine; pretože presne to pre nás znamená „rozumieť čínštine“. Môžete povedať, že je to absurdné, že je to chytanie sa posledného stebľa, ale som rada, že sa zhodneme aspoň v tom, že je to rozumná odpoveď.

Ó, ja si nemyslím, že je to rozumná odpoveď – myslím, že je šialená, ale zároveň odvážna. Skutočným problémom je to, že počítač sa nemá ako dostať od syntaxe k sémantike. To isté možno vyjadriť aj inak, simulácia nie je duplikovanie. Simulovať môžeme čokoľvek – tráviace procesy vo vašom žalúdku alebo tok peňazí v britskej ekonomike; ale ak spravíme dokonalú simuláciu trávenia, nikoho nenapadne „Hej, zožeňme nejakú rybu a zemiačky, napchajme ich do počítača, a pozrime sa, či ich strávi.“ Nestrávi ich, je to len model alebo ilustrácia. Počítačová simulácia súvisí s reálnou myslou ako počítačová simulácia so skutočným trávením; je to len simulácia, nie je to tá skutočná vec.

Ešte sa vrátim k evolúcii. Zdá sa mi, že ak uveríte tomu, že môžu existovať zombies, potom je vedomie niečím navyše; a ak sa teda zamýšľame nad evolúciu človeka, musíme povedať, že selekčné tlaky by museli uprednostňovať vedomie; inými slovami, vedomie musí mať nejakú funkciu.

Presne to tvrdím. Vedomie má obrovské množstvo funkcií. Zoberte si náš súčasný spôsob existencie: prijmeme všetko to neuveriteľné množstvo informácií, a usporiadame si ich vo vedomom poli; odlúpne informácie, ktoré považujeme za irelevantné; potom informácie roztriedime a usporiadame ich tak, aby sme ich mohli použiť pri rozhodovaní. Toto nám dá oveľa väčšiu silu, flexibilitu, schopnosť spracovávať informácie, než by sme mali len s jednoduchými nevedomými mechanizmami; a tá jednotliaca črta, o ktorej som predtým hovoril, je tu kľúčová, pretože teraz máme zrakové informácie, hmatové informácie, zvukové informácie a pamäťové informácie, všetky usporiadané v jednom vedomom poli; to je veľmi

efektívny mechanizmus.

A vy si myslíte, že prírodný výber na to pôsobil, aby to vylepšil „za pochodu“?

Podľa mňa nie je náhoda, že vedomé zvieratá majú tendenciu počiňať si v boji pomerne dobre.

Čo teda sú tie vedomé zvieratá?

No patríme medzi ne aj my.

To beriem. Ale čo tie ostatné zvieratá, aké druhy zvierat?

Nevieme; keďže nevieme, ako to robí mozog, budeme musieť počkať, kým nám odborníci povedia, či termity majú, alebo nemajú vedomie. Ja tipujem, že majú.

Ale ako by nám to niekedy mohol povedať nejaký odborník?

To vám poviem presne. Predpokladajme, že prídeme na to, že existujú veľmi špecifické mozgové procesy, ktoré spôsobujú vedomie – napríklad u pacientov s poškodením mozgu budeme môcť opäť dosiahnuť vedomie tak, že celkom umelo vyrobíme určité typy mozgových mechanizmov. Aby sme ich nejako onálepkovali, volajme ich trebárs XYZ; je to XYZ, čo spôsobuje vedomie. Teraz sa vydáme smerom dolu po fylogenetickom rebríčku a zistíme, že psy a mačky a primáty majú nepochybne XYZ; ale keď sa dostaneme veľmi nízko, zistíme, že termity síce majú XYZ, ale slimáky nie. A okrem toho predpokladajme, že máme nejaké iné vysvetlenie správania slimákov. Potom budeme musieť povedať „Dobre, v poriadku, slimáky nemajú vedomie a termity majú.“

A potom by ste povedali, že sme vyriešili problém vedomia?

Ak by sme sa dostali tak ďaleko, tak áno. Áno, bol by to intelektuálny úspech.

z anglického originálu preložila Jana Hanulová

